

Wojciech Kęder

UNIwersytet Papięski Jana Pawła II w Krakowie

Spór o obsadę stanowiska opata komendatoryjnego na Łysej Górze w okresie bezkrólewia po śmierci Jana III Sobieskiego w świetle korespondencji nuncjusza Giovanniego Antonio Davii

1. Problem sporów wokół obsady opactw komendatoryjnych we wzajemnych relacjach pomiędzy Rzeczpospolitą a Stolicą Apostolską

Jednym z kluczowych zagadnień w dziejach Rzeczypospolitej w okresie staropolskim, zarówno w polityce wewnętrznej, jak i międzynarodowej, były wzajemne relacje Polski z Rzymem. Sprawy religijne odgrywały istotną rolę w wielowyznaniowej Rzeczypospolitej, jak również w jej polityce zagranicznej, gdzie jednym z głównych problemów, który w ciągu dziesięcioleci określał międzynarodowe położenie Polski, było niebezpieczeństwo tureckie. Stąd też zarówno w interesie Warszawy, jak i Rzymu leżało utrzymywanie dobrych wzajemnych relacji, będących warunkiem owocnej współpracy. Te dobre kontakty w okresie nowożytnym niejednokrotnie wystawione były na szwank przez różnego rodzaju konflikty, powodujące naprężenia na linii Warszawa–Rzym.

Jedną z takich spraw, która w bardzo istotny sposób zaciążyła nad wzajemnymi relacjami, była sprawa obsady opactw komendatoryjnych. Opactwami komendatoryjnymi były te, z reguły duże i bogate klasztory, w których oprócz przełożonych wybranych przez zgromadzenia zakonne byli również mianowani przez króla opaci komendatoryjni, mający prawo do części dochodów. Zazwyczaj ich związek z klasztorem ograniczał się tylko do czerpania korzyści finansowych. Najczęściej opatami komendatoryjnymi monarchowie mianowali

swoich faworytów bądź innych duchownych, np. uboższych biskupów pełniących na dworze różne funkcje państwowe: kanclerzy, podkanclerzych, referendarzy itp. Dodatkowe dochody z opactwa stanowiły w takich przypadkach istotne uzupełnienie ich przychodów¹.

Kwestia tak daleko idącej ingerencji władzy świeckiej (królewskiej) w życie wspólnot zakonnych miała swoją historię sięgającą pierwszej połowy XVI wieku, kiedy to na mocy ustaw sejmu piotrkowskiego z 1538 roku zdecydowano, że opatem może zostać tylko Polak i szlachcic, a wybrany kandydat ma być przedstawiony do akceptacji królowi w celu polecenia go biskupowi do benedykcji opackiej². Późniejsza uchwała sejmowa z roku 1550 umożliwiała monarchom jeszcze większy wpływ na obsadę tych godności³.

Tym dążeniom władzy świeckiej, zmierzającej konsekwentnie do rozciągnięcia swojego wpływu również na sprawy czysto kościelne, i to wiążące się z niezależnością opactw i ich finansami, konsekwentnie sprzeciwiała się Kuria Rzymska. Opaci komendatoryjni w istotny sposób zubażali zakonne przychody, a ich obecność w życiu wspólnot często stawała się źródłem konfliktów i nieporozumień. Stąd też wpływały ciągłe zadrażnienia pomiędzy królami a Kurią Rzymską, a konflikty nasiliły się w czasach panowania króla Zygmunta III (1587–1632) i jego następców z dynastii Wazów. Nie inaczej też wyglądała sytuacja w okresie panowania króla Jana III Sobieskiego (1674–1696). A że król zdecydowany był korzystać z monarszego przywileju obsady opactw komendatoryjnych, to konflikt ze Stolicą Apostolską nasilał się, budząc coraz większe emocje w licznych rzeszach szlachty, której prominentni przedstawiciele niejednokrotnie byli osobiście zainteresowani przebiegiem sporów, jak na przykład wojewoda łęczycki Rafał Leszczyński, popierający swojego powinowatego Aleksandra Kozanowskiego, pretendującego do stanowiska opata w Przemęcie⁴.

Po śmierci króla Jana III Sobieskiego sytuacja nie uległa zmianie i w okresie bezkrólewia sporna sprawa obsady opactw komendatoryjnych przewijała się

¹ W. Kęder, *Stolica Apostolska wobec Rzeczypospolitej w okresie konfederacji barskiej 1767–1773*. Opole 2006, s. 158.

² *Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydaniego*. T. 1. Petersburg 1859, s. 9.

³ *Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydaniego*. T. 2. Petersburg 1859, s. 8–9.

⁴ Nuncjusz Davia do kardynała sekretarza stanu Fabrizio Spady, Varsavia 28 VIII 1696. W: *Acta Nuntiaturae Poloniae*. T. 37: *Giovanni Antonio Davia (1696–1700)*. Vol. 1: (13 II 1696 – 28 XII 1696). Ed. A. Kęder. Cracoviae 2004, s. 170–172.

zarówno w rezolucjach szlachty na sejmikach, jak i później podczas obrad sejmu. Po wyborze na tron Augusta II Mocnego (1697) spór dotyczący obsady opactw komendatoryjnych przybrał na sile, osiągając swoją kulminację w 1726 roku, kiedy to szlachta wystąpiła nie tylko z żądaniem odwołania nuncjusza Vincento Santiniego, lecz także uchwaliła obraźliwą dla Stolicy Apostolskiej konstytucję i w konsekwencji doprowadziła poważnego impasu w stosunkach dyplomatycznych z Rzymem⁵.

W spornej sprawie mianowania opatów istniały dwa ośrodki nacisku. Pierwszy stanowił król mający prawo nominacji, lecz wszystko zależało od indywidualnej postawy monarchy w tym względzie. Drugim ośrodkiem była opinia szlachecka poświęcająca tej kwestii nad wyraz wiele uwagi, lecz jej stanowisko modyfikowane było przez stanowisko dworu królewskiego. Natomiast w okresie bezkrólewia na „placu boju” pozostawała jedynie szlachta i okres bezkrólewia, jaki nastąpił po śmierci Jana III Sobieskiego, daje dogodną okazję do prześledzenia opinii szlacheckiej i jej postawy wobec tej spornej sprawy oraz przebiegu konfliktu, jaki zaistniał pomiędzy szlachtą a Stolicą Apostolską reprezentowaną przez nuncjusza.

W czasie bezkrólewia sporna sprawa opactw komendatoryjnych, będąca przecież marginalną wśród problemów, z jakimi borykała się Rzeczypospolita, zaprzętała jednak uwagę rzesz szlacheckich, a tym samym nuncjusza Giovanniego Antonio Davii, gdyż właśnie w tym czasie zaognił się spór pomiędzy szlachtą a Stolicą Apostolską w sprawie nominacji w opactwach w Mogilnie, Paradyżu, Przemęcie, Lubiniu oraz w opactwie Świętego Krzyża na Łysej Górze. Konflikty te rzutowały na stosunek szlachty zarówno do papieskiego wysłannika, jak i, co jest oczywiste, do Stolicy Apostolskiej, przyczyniając się do zaognienia konfliktu.

2. Nuncjusz Giovanni Antonio Davia wobec konfliktu o komendę

Arcybiskup Giovanni Antonio Davia przybył do Warszawy latem 1696 roku, krótko po śmierci króla Jana III Sobieskiego, który zmarł 17 czerwca 1696 roku.

⁵ W. Kęder, *Stolica Apostolska wobec Rzeczypospolitej...*, s. 158–159; *Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydanego*. T. 6. Petersburg 1860, s. 211.

Nuncjusz, zanim jeszcze dojechał do stolicy, w swoich depeszach przesłanych do Rzymu z Krakowa nawiązywał do spornej kwestii obsady opactw komendatoryjnych, odnosząc się zarówno do działań króla, jak i swojego poprzednika, arcybiskupa Andrei Santa Crocego, który w styczniu 1699 roku otrzymał z Sekretariatu Stanu Stolicy Apostolskiej instrukcję dotyczącą spornej sprawy⁶. Arcybiskup Davia zresztą uważnie przygotował się do czekających go kontrowersji, gdyż w aktach nuncjatury polskiej zachowana została notatka dotycząca uprawnień króla odnośnie do nominacji na opatów komendatoryjnych, podobnie jak przepisane z *Facultates* fragmenty odnoszące się do obsady beneficjów kościelnych, a w ewidentny sposób powiązane ze sprawami komendy⁷.

Po dotarciu do Warszawy arcybiskup Davia zastał zaognioną sytuację, gdyż w kilku opactwach trwały właśnie gorące spory związane ze sprawą obsady godności opackich, gdzie zakonnicy kwestionowali nominacje dokonane przed śmiercią przez króla Jana III Sobieskiego. W Mogilnie benedyktyni nie chcieli przyjąć królewskiego nominata Piotra Rostkowskiego. W Paradyżu cieszący się poparciem współbraci Marek Dobiński rywalizował z królewskim nominatem Pawłem Sapiehą. Z kolei w opactwie w Przemęcie królewski faworyt Aleksander Kozanowski miał konkurenta w osobie Antoniego Kąckiego, a w Lubiniu zaistniał problem z wakującą godnością po zmarłym opacie komendatoryjnym biskupie chełmskim Stanisławie Święcickim. Na Świętym Krzyżu z kolei popierany przez króla Jana III Jan Wyhowski rywalizował z Krystynem Mireckim.

Sytuację dodatkowo pogarszał fakt, iż spory zataczały coraz szersze kręgi, wciągając w swoją orbitę również szlachtę, która popierała stanowisko królewskie. Znalazło to wyraz w laudach sejmikowych m.in. w Wielkopolsce i na Litwie, gdzie szlachta zdecydowanie wyrażała swoje stanowisko. Jej postawa wynikała m.in. z działań magnatów, np. w Wielkopolsce wojewody łęczyckiego i starosty generalnego wielkopolskiego Rafała Leszczyńskiego, gorąco popierającego kandydaturę spokrewnionego z nim Aleksandra Kozanowskiego i w związku z tym próbującego wyrzucić nacisk polityczny, aby otrzymać satysfakcjonującą go decyzję⁸.

⁶ Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Cracovia 3 VII 1696. W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37, vol. 1..., s. 45.

⁷ Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, [s.d., s.l.]. W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37, vol. 1..., s. 38; [s.d., s.l.], s. 131–132.

⁸ Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 7 VIII 1696. W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37, vol. 1..., s. 127–128; Varsavia 7 VIII 1696, s. 129–130.

Toczone na sejmikach spory przeniosły się również do stolicy na obrady sejmu konwokacyjnego, gdzie kilkakrotnie poruszano sprawę opactw komendatoryjnych. Obrady toczono zresztą w gorącej atmosferze, a na posiedzeniach senatu dyskutowano nad tym, czy można przyjąć nuncjusza na uroczystej audiencji przed załatwieniem spornych spraw związanych z opactwami komendatoryjnymi oraz uprawnieniami jurysdykcyjnymi nuncjatury apostolskiej, które szczególnie sprzeciw budziły wśród hierarchii duchownej, a które stanowiły przedmiot sporu jeszcze w trakcie pobytu w Warszawie poprzednika Davii, nuncjusza Santa Crocego. Sytuację utrudniało chwiejne stanowisko odgrywającego podczas bezkrólewia kluczową rolę prymasa Radziejowskiego, zazdrosnego o pozycję i prerogatywy⁹.

Sprawa uroczystej audiencji nuncjusza była kwestią prestiżową dotyczącą papieskiego wysłannika i w związku z tym stała się tematem ożywionej korespondencji pomiędzy nuncjuszem a papieskim sekretariatem stanu, gdzie tonujący sytuację sekretarz stanu kard. Fabrizio Spada i nuncjusz szukali dróg wyjścia z kłopotliwej sytuacji, m.in. przez negocjacje z interreksem – kardynałem Radziejowskim¹⁰. Ostatecznie nie doszło do skandalu dyplomatycznego i sytuację wyjaśniono m.in. dzięki temu, że w międzyczasie do Rzymu udało się polskie poselstwo, na którego czele stał kanonik Kazimierz Althan de Bokum z wieściami o śmierci króla Jana III Sobieskiego, a które miało także negocjować kompromis w sprawie obsady opactw komendatoryjnych¹¹.

⁹ L. von Pastor, *Storia dei papi dalla fine del Medio Evo. Compilata col sussidio dell'archivio segreto pontificio e di molti altri archivi*. Vol. 14: *Storia dei papi nel periodo dell'Assolutismo dall'elezione di Innocenzo X sino alla morte di Innocenzo XII (1644-1700)*. Pars 2: *Innocenzio XI, Alessandro VIII, Innocenzio XII (1676-1700)*. Przeł. P. Cenci. Roma 1932, s. 497-498; Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 11 IX 1696, W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37, vol. 1..., s. 127-128; Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 7 VIII 1696, W: tamże s. 173-174.

¹⁰ Kardynał Fabrizio Spada do nuncjusza Giovanniego Antonio Davii, Roma 26 VI 1696. W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37: *Giovanni Antonio Davia (1696-1700)*. Vol. 2: (23 VI 1696 - 18 V 1697). Ed. A. Kęder. Cracoviae 2010, s. 20.

¹¹ Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 26 VI 1696. W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37, vol. 1..., s. 127-128; Varsavia 7 VIII 1696, s. 41-42; Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 30 VI 1696, s. 43-44; Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 3 VII 1696, s. 46-48; Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 30 VI 1696, s. 43-44; Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 20 VII 1696, s. 87-88; Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 7 VII 1696. W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37, vol. 2..., s. 7, Varsavia 7 VIII 1696.

Kardynał Spada na bieżąco informował nuncjusza Davię o pobycie poselstwa Bokuma, który oprócz spornej kwestii dotyczącej obsady opactw komendatoryjnych przedstawił w Kurii Rzymskiej konflikt biskupa wileńskiego Brzostowskiego z Sapiehami. Rzym starał się, na co wskazuje korespondencja dyplomatyczna pomiędzy Rzymem a Warszawą, uniknąć konfliktowych sytuacji i w związku z tym Kuria przedstawiła Bokumowi kompromisową propozycję podziału kompetencji w sprawie obsady stanowisk opatów¹².

3. Opactwo Świętego Krzyża na Łysej Górze a sprawa komendy

Problem komendy ciągnący się w opactwie świętokrzyskim przez kilkadziesiąt lat był powiązany z wewnętrzną reformą życia zakonnego, jaką przyniosła na przełomie XVI i XVII wieku odnowa potrydencka, dążąca do poprawy jakości życia zakonnego także w klasztorach benedyktyńskich. Jako pierwsze reformę zaczęły wprowadzać benedyktynki. W 1605 roku doszło do utworzenia Kongregacji Chełmińskiej, łączącej żeńskie zakony benedyktyńskie¹³. Także w tym czasie opat Mikołaj Mielecki w Tyńcu, opat Stanisław Kiszewski w Lubiniu, a także opat Michał Maliszewski na Świętym Krzyżu zaczęli dążyć do przeprowadzenia reform mających przynieść poprawę jakości życia zakonnego¹⁴.

Jednak przeszkodą w przeprowadzeniu reform była komenda królewska narzucająca królewskich nominatów opactwom benedyktyńskim, cysterskim oraz kanoników regularnych. Sytuacja taka istniała od XVI wieku, kiedy to sejmy, jak wspomniano powyżej, dały monarchom prawo ingerencji w życie wspólnot zakonnych. Z oczywistych powodów zakony usiłowały w miarę możliwości przeciwdziałać zaistniałej sytuacji, mając na uwadze zarówno własne interesy, jak i konieczność przeprowadzenia wewnętrznych reform, które obecność opatów komendatoryjnych często utrudniała. Z oczywistych względów zainteresowana

¹² Kardynał Fabrizio Spada do nuncjusza Giovanniego Antonio Davii, Roma 1 XII 1696. W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37, vol. 2..., s. 73; Kardynał Fabrizio Spada do nuncjusza Giovanniego Antonio Davii, Roma 2 II 1697. W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37, vol. 2..., s. 146–147.

¹³ M. Kaniór OSB, *Rola ojca Stanisława Krzysztofa Mireckiego, opata świętokrzyskiego w powstaniu Polskiej Kongregacji Benedyktyńskiej Świętego Krzyża*. W: *Klasztor na Świętym Krzyżu w polskiej kulturze narodowej*. Pod red. ks. D. Olszewskiego, R. Gryza. Kielce 2000, s. 126.

¹⁴ Tamże.

stanem opactw i reformą życia zakonnego Kuria Rzymska popierała te dążenia emancypacyjne, wchodząc tym samym w konflikt z monarchami dążącymi do egzekwowania swoich uprawnień.

W połowie XVII wieku w ślady benedyktynek poszli benedyktyni. W lutym 1653 roku przedstawiciele opactw benedyktyńskich spotkali się w Tyńcu pod Krakowem i przystąpili do powołania polskiej kongregacji benedyktyńskiej. W związku z tym wystosowali pismo do papieża Innocentego X z prośbą o zezwolenie na założenie kongregacji, jak również pismo do opata kongregacji cassineńskiej z prośbą o zgodę na to, by w swoich ustawach kongregacja polska wzorowała się na ustawach kongregacji cassineńskiej¹⁵ (opactwo w Tyńcu było zwolennikiem kongregacji kluniackiej). Zamierzenie to nie doszło jednak do skutku z powodu wybuchu wojny polsko-szwedzkiej.

Po wojnie wysiłki kontynuowano w Tyńcu, gdzie opat Ludwik Zielonacki pracował nad tym wraz z o. Tomaszem Ćwiklewiczem. Działał też w tym kierunku opat trocki Stanisław Szczygielski (1616–1687). Istotną rolę w procesie zjednoczenia benedyktynów polskich i przeprowadzenia reform odegrało opactwo Świętego Krzyża na Łysej Górze, a zwłaszcza opat świętokrzyski Michał Hieronim Komornicki, którego papież Innocenty XI (1676–1689) mianował delegatem apostolskim dla klasztorów benedyktyńskich w Koronie i na Litwie w celu przeprowadzenia zjednoczenia.

Na spotkaniu 1 października 1686 roku Komornickiego wybrano przewodniczącym do stworzenia kongregacji. Sekretarzem został o. Starzeński, delegat płocki. Opracowano projekt kongregacji i konstytucji i rozesłano go do konwentów. Poproszono też nuncjusza Opizio Lazzaro Pallaviciniego o opiekę nad kongregacją. Wybrano również o. Rudolfa Piotrowskiego i Jerzego Henryka Johnstona na pełnomocników (*procuratores*) do przedstawienia spraw w Kurii Rzymskiej. Ci 8 lutego 1687 roku przybyli do Rzymu i sprawę przedstawili papieżowi, lecz ostatecznie ich starania nie przyniosły rezultatów, gdyż przeciwko kongregacji opowiedział się król Jan III i benedyktyni tynieccy.

Ostatecznie kongregacja benedyktynów polskich powstała w 1709 roku, zaś niewątpliwie największe zasługi w jej powołaniu należy przypisać Krystianowi Mireckiemu, opatowi na Świętym Krzyżu po zmarłym w 1689 roku, a również zasłużonym dla dzieła utworzenia kongregacji benedyktyńskiej opacie Michale Hieronimie Krzysztof Komornickim¹⁶. Opat Komornicki, ceniąc Mireckiego

¹⁵ Tamże, s. 126–127.

¹⁶ Tamże, s. 129–130.

(profesję zakonną złożył w 1682 roku), chciał go powołać na koadiutora, lecz uniemożliwił to brak zgody króla Jana III Sobieskiego, który miał własnego kandydata na to stanowisko – referendarza koronnego Aleksandra Wyhowskiego.

Benedyktyni świętokrzyscy nie przyjęli królewskiej nominacji do wiadomości i w sprawie obsady godności opata na Świętym Krzyżu wybuchł kilkuletni ostry spór, w którym momentami dochodziło do rękoczynów, a którego kulminacja nastąpiła w okresie bezkrólewia po śmierci króla Jana III Sobieskiego. W konflikt ten, kładący się cieniem na wzajemnych relacjach pomiędzy Rzymem a Warszawą, musiał zaangażować się nuncjusz Giovanni Antonio Davia.

Po śmierci Michała Jaxy Komornickiego król Jan III mianował jego następcą Aleksandra Wyhowskiego, lecz benedyktyni świętokrzyscy nie uznali tej nominacji i 28 października 1689 roku wbrew woli królewskiej na opata wybrali Krystiana (Stanisława) Mireckiego. Mirecki, zabiegając o potwierdzenie swojej godności opackiej, wyjechał do Rzymu, przed podróżą publikując swój protest przeciwko nominacji Wyhowskiego¹⁷. Jego starania w Rzymie odniosły po kilku latach sukces i w 1693 roku papież Aleksander VIII potwierdził jego wybór, zaś benedykcję opacką otrzymał z rąk biskupa adiaczeńskiego Gentilisa 28 października 1694 roku. Po powrocie do Polski Mirecki usiłował objąć rządy w opactwie Świętego Krzyża, lecz Aleksander Wyhowski nie zamierzał ustąpić, co spowodowało nową eskalację konfliktu, w który z oczywistych względów zaangażowana została na powrót Kuria Rzymska, a co za tym idzie także nuncjusz Davia¹⁸.

Informacje o kontrowersjach związanych z wyborem opata, a mających miejsce m.in. na Świętym Krzyżu nuncjusz przekazał do Rzymu już w lipcu 1696 roku, podkreślając w swoich depeuszach legalność wyboru na opata Krystiana Mireckiego popartą autorytetem Stolicy Apostolskiej¹⁹. Zarazem w swoich depeuszach nuncjusz Davia wielokrotnie wskazywał, że konflikty powodowali polscy magnaci forsujący swoich krewnych i mobilizujący w tym celu na sejmikach opinię szlachecką. Arcybiskup Davia pisał, że z reguły królewscy kandydaci spokrewnieni byli z możnymi rodami i cieszyli się poparciem szlachty²⁰.

¹⁷ Ch. Mirecki, *Protetatio... Ac aliorum nonnulorum Monachorum facta contra electionem D. Wyhowski, facta in actis Nuntiaturae die prima et decima Februarii 1690*. Cracoviae [1690].

¹⁸ J. Jastrzębski OMI, *Klasztor Świętego Krzyża na Łyścu*. Kielce 1983, s. 13–14.

¹⁹ Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 3 VII 1696. W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37, vol. 1..., s. 49.

²⁰ Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 28 VIII 1696. W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37, vol. 1..., s. 170–172.

Do magnatów najsilniej związanych z forsowaniem swoich krewniaków w tym czasie należał wojewoda łęczycki Rafał Leszczyński, popierający kandydaturę na opata w Przemęcie swojego krewnego Aleksandra Kozanowskiego. Sapiehowie wspierali zabiegi Pawła Sapiehy o stanowisko opata w Paradyżu, poparciem magnatów cieszył się też Aleksander Wyhowski. Magnaci ci wykorzystywali wszelkie możliwości do forsowania odpowiadających im kandydatów. Poruszali te kwestie w trakcie obrad senatu, mobilizowali szlachtę na sejmikach, by poparła ich stanowisko, jak to robił np. Rafał Leszczyński, któremu poparcia udzielały sejmiki wielkopolskie i litewskie. W swoich staraniach o załatwienie w istocie rzeczy dla nich rodzinnych, partykularnych interesów, jakimi było osadzenie krewniaka na tłustym kościelnym beneficjum, posuwali się do tego, aby proponować niedopuszczenie publicznej audiencji świeżo przybyłego nuncjusza w sejmie, zanim nie zostaną załatwione pozytywnie ich postulaty²¹.

Podobna sytuacja istniała również w samych opactwach, w których wysunięcie konkurujących ze sobą kandydatur prowadziło do rozłamów we wspólnocie zakonnej i często gorszących sporów. Na to, jak przebiegały wewnątrz wspólnot zakonnych linie podziałów, wskazywał nuncjusz Davia na przykładzie opactwa Świętego Krzyża na Łyścu, pokazując, że królewski kandydat cieszy się poparciem 19 zakonników spokrewnionych ze szlachtą z województwa sandomierskiego²².

Konflikt na Świętym Krzyżu ciągnął się przez kilka lat, a o temperaturze sporów – i to pomimo faktu, że Jan III Sobieski już nie żył – świadczy fakt zbrojnego wtargnięcia zwolenników Wyhowskiego na teren opactwa, by siłą wymusić respektowanie jego praw. Stolica Apostolska i nuncjusz Davia starali się w wyważony sposób podejść do tego konfliktu. Mając jednak na uwadze interes opactw, szukali jakiegoś kompromisu, który zadowoli zwaśnione strony. W swoich rokowaniach z senatorami i sejmem odwoływali się do praw Rzeczypospolitej jeszcze z czasów Zygmunta Starego. Dla porównania wskazywali też na konkordaty, jakie Stolica Apostolska zawarła z Cesarstwem i Francją, czy też szukali poparcia u biskupa

²¹ Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 28 VIII 1696. W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37, vol. 2..., s. 17–18; Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 7 VIII 1696. W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37, vol. 1..., s. 127–128; Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 28 VIII 1696. W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37, vol. 1..., s. 129–130; Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 11 IX 1696. W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37, vol. 1..., s. 190–191.

²² Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 27 XI 1696. W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37, vol. 1..., s. 335–336.

krakowskiego. Starania te szły jednak opornie, a sekretarz stanu kard. Fabrizio Spada – jakkolwiek pochwalał wstrzemięźliwą postawę nuncjusza i popierał ewentualny kompromis, który pozwoliłby zaspokoić pretensje Wyhowskiego i umożliwiłby sprawowanie rządów Mireckiemu – momentami skłonny był do kapitulacji.

Ostatecznie ten długi, lecz bardzo charakterystyczny dla ówczesnej sytuacji spór zakończony został kompromisem w kilka miesięcy później, kiedy to latem 1697 roku nuncjusz podzielił majątki opactwa, dając benedyktynom prepozyturę w Wąwolnicy, zaś pozostałe majątki opatowi komendatoryjnemu. Sytuacja uległa zmianie dopiero w 1705 roku, kiedy to Aleksander Wyhowski otrzymał nominację na biskupstwo łuckie²³.

Streszczenie

Spór o obsadę stanowiska opata komendatoryjnego na Łysej Górze w okresie bezkrólewia po śmierci Jana III Sobieskiego w świetle korespondencji nuncjusza Giovanniego Antonio Davii

Jedną ze spraw, która przez wiele lat, poczynając od schyłku XVI wieku, powodowała zadrażnienia stosunków pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą, była sprawa no-

²³ Archivio Segreto Vaticano, Rkps Segreteria di Stato, Polonia 118, k. 303r–305r, Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 18 VI 1697; Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 28 VIII 1696. W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37, vol. 2..., s. 17–18; Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 28 VIII 1696. W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37, vol. 1..., s. 170–172; Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 22 IX 1696. W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37, vol. 2..., s. 43–45; Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 13 XI 1696. W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37, vol. 1..., s. 314; Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 27 XI 1696. W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37, vol. 1..., s. 335–336; Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 11 XII 1696. W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37, vol. 1..., s. 338; Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 22 XII 1696. W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37, vol. 2..., s. 78; Nuncjusz Giovanni Antonio Davia do kardynała Fabrizio Spady, Varsavia 5 III 1697. W: *Acta Nuntiaturae Polonae*. T. 37, vol. 1..., s. 206–207.

minacji na opactwa komendatoryjne, gdzie królowie zazdrośnie strzegli swoich przywilejów nominacyjnych. Drugim czynnikiem wywierającym wpływ na przebieg konfliktu była opinia szlachecka, zależna jednak w dużej mierze od decyzji królewskich. Zależność ta natomiast znikła w okresach interregnum i dlatego interesujące było prześledzenie na przykładzie sporów o obsadę godności opata w benedyktyńskim opactwie na Świętym Krzyżu, jak wyglądał ten spór w czasach, gdy decyzje leżały wyłącznie w rękach szlachty.

Przebieg konfliktu o obsadę opactw w czasie bezkrólewia po śmierci Jana III Sobieskiego wskazuje, że szlachta nie zachowała niezależności w tym sporze, a miejsce króla zajęli ambitni magnaci forujący do godności opackich swoich krewnych i popleczników. Kluczowe było tu przekonanie do swoich racji sejmików szlacheckich, jak również zdobycie przychylności senatu, a później sejmu konwokacyjnego, który dla uczynienia zadość ich ambicjom nie wahał się nawet postawić pod znakiem zapytania wzajemnych relacji z Rzymem.

Słowa kluczowe

opactwo Święty Krzyż, opat komendatoryjny, nuncjusz Davia

Summary

The dispute over the appointment to the position of the commendatory abbot on Łysa Góra (Bald Mountain) during the interregnum after the death of John III Sobieski in the light of Nuncio Giovanni Antonio Davia's correspondence

One of the issues which for many years, beginning from the end of the 16th century, caused a lot of tension between the Holy See and the Kingdom of Poland, was the matter of the appointment for the position of commendatory abbots, where kings were eager to keep their privileges of nomination. Another factor exerting influence on the course of the conflict was the opinion of the nobility which, however, largely depended on the decision of the king. This dependence disappeared in periods of interregnum and hence it was interesting to study, on the example of disputes over the appointment to the dignity of abbot in the Benedictine Abbey of the Holy Cross, what form that dispute took at a time when decisions were solely in the hands of the nobility.

The course of the conflict over the appointment to the positions of abbots during the interregnum after the death of John III Sobieski indicates that the nobility retained their independence in the dispute, and the privileged position of the king was taken over by ambitious magnates favouring their relatives and supporters while appointing to the dignity of the abbot. The key here was to convince regional diets to their arguments, as well as to win the favour of the senate, and later the convocation parliament (sejm), which, in order to fulfil their ambitions, did not hesitate to even call into question the relationship with Rome.

Keywords

monastery of Holy Cross, Holy Cross Abbey, commendatory abbot, nuncio Davia

DODATEK ŹRÓDŁOWY

Kardynał Fabrizio Spada do Giovanniego Antonio Davii

Reg.: Archivio Segreto Vaticano, Segreteria di Stato, Polonia 188, k. 347r-350v²⁴.

Informacja kardynała sekretarza stanu Fabrizio Spady dla nuncjusza w Rzeczypospolitej Giovanniego Antonio Davii przedstawiająca nuncjuszowi stanowisko Kurii Rzymskiej w spornej sprawie obsady opactw komendatoryjnych w Przemęcie i na Świętym Krzyżu z powołaniem się na dotychczasową historię konfliktu i dokumenty, jakie Kuria wydała w tych sprawach.

Roma, 22 IX 1696

Informazione a Monsig. nunzio in Polonia sopra gl'intrusi nelli monasterii Premetense²⁵ e di Calvo Monte²⁶.

...Quasi ne medesimi termini si trova la Badia di Santa Croce di Monte Calvo dell'Ordine Benedettino diocesi di Cracovia, ma con maggiore violenza è stato qui-
vi ributtato il Padre Cristino Mireki [Krystyn Mirecki] provisto apostolico benché

²⁴ *Acta Nuntiaturae Poloniae*. T. 37, vol. 2..., s. 43-44.

²⁵ Przemęt.

²⁶ Święty Krzyż.

eletto da stessi monaci, e confermato dalla Santa Sede con la discussione dell'articolo in Sacra Congregazione Concistoriale sotto li 8 Giugno 1690, la quale decretò *confirmandam electionem de persona patris Christini Mireki cum clausula supplentes defectus etiam substantiales etc. In reliquis ad seretarium iuxta mentem. Mens est ut episcopus Cracoviensis moneatur, et per Apostolicum Nuncium fiat processus contra priorem Monasterii, qui spreta Ministri Apostolici monitione post lapsum trium mensium capitulum pauconem convocavit pro nova electione*, per lo che la Segreteria di Stato avisò di tutto il seguito a Monsignor Nunzio, e gli ordinò, che ammonisse il vescovo di Cracovia, che invece di proteggere le ragioni della Santa Sede, e di mantenere l'elettione fatta da monaci in persona del Padre Mireki anche dopo scorsi li 3 mesi, operò, che si venisse da alcuni monaci alla postulazione del Wiouski [Aleksander Wyhowski]²⁷ nominato dal Re, ma il medesimo vescovo continua ad opporsi al Mireki, et favorire apertamente l'intruso Wiouski.

Questi era secolare, ed è di stirpe Rutena di fede schismatica, i genitori del quale perseverano nello scisma, e che alcuni anni sono fece istanza al Re di esser provveduto d'un'archimandria schismatica. Nominato dal Re prese l'abito di novizio, ma sempre [si] trattenne alla corte, e di grado, e mai vestendo da monaco, e dopo li 6 mesi ottenuta la dispensa apostolica per gli altri sei, s'intruse contro l'inibizione del nunzio nella Badia affittando ancora con sommo discapito li beni a persone potenti. Il Padre Mireki intanto spedì le Bolle volendo prendere il possesso, ritrovò ne' monaci una aperta ribellione, e fu spettatore del gravissimo eccesso in persona del proprio fratello sudiacono, il quale spogliato da servitori dell'intruso insieme con un suo compagno fu con verghe ferito, battuto per tutto il corpo di modo che stesse per molto tempo in vicinissimo pericolo della vita.

Per questi et altri eccessi dell'intruso, e de' monaci, Monsignor Nunzio fulminò le censure che da Monaci furono sprezzate, onde bisognò aggravare, e nondimeno non cessa il Wiouski di continuare nell'istruzione, e di farsi sempre più ardito con la protezione del Re. Tutto ciò discusamente espose Monsignor Nunzio con la sua lettera delli 2 Maggio 1691, con la quale avisò parimente, che a nome regio il Gran Marsciallo del Regno avea dato ordine a procuratori del Tribunale del Nunzio, ed al suo cancelliere, che per l'avvenire non si proponessero cause, che toccassero il preteso iuspatronato sotto gravissime pene, per lo che difficilmente si trovano commissarii o notarii, che vogliono operare, ed il Padre Mireki per tanti travagli, e per le spese

²⁷ Aleksander Wyhowski.

gravissime fatte in Roma²⁸ ed in Polonia, si trovava ormai astretto a cedere, se la Santa Sede vigorosamente non l'avesse sostenuto.

Intanto il padre Mireki si portò in Roma, e dopo avere fatto più volte ricorso alla Sacra Congregazione Concistoriale accioché ordinasse che fosse data esecuzione alle Sue Bolle fù finalmente la causa rimessa all'uditore concistoriale e quivi discussa ne ottenne sentenza favorevole, ma gliene fu vietata la pubblicazione, perché trattandosi la concordia generale sopra le Badie non prendessero sospetto in Polonia, che qui si facessero novità, ma non cessarono gli aderenti dell'intruso Wiouski di travagliare per ogni verso il padre Mireki e si sfogarono contro i parenti di lui con dichiararli ribelli del Regno per avergli somministrato danaro, e protetto i suoi interessi, e si formalizzarono particolarmente, che il padre Mireki dopo avere avuta la sentenza in Roma si fosse qui fatto benedire abate senza riflettere, che ciò gli venne concesso, come è sempre solito nella spedizione delle Bolle della sua Badia, onde fu necessario, che il padre Mirecki ricorresse al Nostro Signore, e dalla Segreteria di Stato fu scritto a Monsignor Nunzio in sua raccomandazione, per lo che in parte cessano le persecuzioni de parenti.

Ma finalmente dopo essere stato più anni in Roma, per sollecitare questa lite trovandosi il Padre Mireki senza alcun soccorso de monaci, e de suoi congiunti gli convenne ritornare in Polonia, e se non fosse stata la pietà di alcuni Eminentissimi, che più volte lo soccorsero, non avrebbe nemmeno potuto intraprendere il viaggio: ma giunto poi in Polonia non ha potuto farsi riconoscere per abate da quei monaci per le violenze dell'intruso sostenuto vigorosamente dalla corte, per lo che dopo avere speso per la spedizione delle Bolle per il mantenimento d' una sì lunga lite, ed avere fatto molti debiti i suoi parenti, si trova dopo sei anni esule dal monasterio et in disgrazia della Corte.

Źródła

Rękopiśmienne

Archivio Segreto Vaticano, Rkps Segreteria di Stato, Polonia 118.

Drukowane

Acta Nuntiaturae Poloniae. T. 37: *Giovanni Antonio Davia (1696–1700)*. Vol. 1: (13 II 1696 – 28 XII 1696). Ed. A. Kęder. Cracoviae 2004.

²⁸ Rzym.

Acta Nuntiaturae Polonae. T. 37: *Giovanni Antonio Davia (1696–1700)*. Vol. 2: (23 VI 1696 – 18 V 1697). Ed. A. Kęder. Cracoviae 2010.

Mirecki Ch., *Protestatio... Ac aliorum nonnulorum Monachorum facta contra electionem D. Wuyhowski, facta in actis Nuntiaturae die prima et decima Februarii 1690*. Cracoviae [1690].

Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydanego. T. 1–2, 6. Petersburg 1859, 1860.

Opracowania

Jastrzębski J. OMI, *Klasztor Świętego Krzyża na Łyścu*. Kielce 1983.

Kanior M. OSB, *Rola ojca Stanisława Krzysztofa Mireckiego, opata świętokrzyskiego w powstaniu Polskiej Kongregacji Benedyktyńskiej Świętego Krzyża*. W: *Klasztor na Świętym Krzyżu w polskiej kulturze narodowej*. Pod red. ks. D. Olszewskiego, R. Gryza. Kielce 2000, s. 125–137.

Kęder W., *Stolica Apostolska wobec Rzeczypospolitej w okresie konfederacji barskiej 1767–1773*. Opole 2006.

Pastor L. von, *Storia dei papi dalla fine del Medio Evo. Compilata col sussidio dell'archivio segreto pontificio e di molti altri archivi*. Vol. 14: *Storia dei papi nel periodo dell'Assolutismo dall'elezione di Innocenzo X sino alla morte di Innocenzo XII (1644–1700)*. Pars 2: *Innocenzo XI, Alessandro VIII, Innocenzo XII (1676–1700)*. Przeł. P. Cenci. Roma 1932.

